

Mi mindent kaptunk a rómaiaktól?

Kétezer évvel ezelőtt a Római Birodalom kiterjedt egész Európára, a Földközi-tenger teljes partvidékére, a Közel-Keletre, Észak-Afrikára és Britanniára is. Hét történész mesél az európai kultúra máig élő római örökségéről, benne olyan „hagyatékokkal”, mint például a humor, az ételeink és az államigazgatás

ÁLLAMIGAZGATÁS

„A brit államigazgatási rendszer sokat köszönhet Rómának”

Shushma Malik

Az általunk demokráciának nevezett mai államigazgatási rendszert az ókori görögök semmi ilyesminek nem tudnák tekinteni. Az a megoldás ugyanis, hogy képviselőt kell választani a népakarat érvényesítésére, inkább a római „vegyes alkotmánnyal” mutat közös vonásokat. Az athéniak sorsolással választották a képviselőiket. A rómaiak viszont, hoz-

zánk hasonlóan, a szavazásos választást alkalmazták, amelyben a jelöltek vagyona és tehetsége is megmutatkozhat. A rómaiak vezették be a kinevezett felsőház intézményét is – ez volt az ő szenátusuk, a brit Lordok Háza előfutára.

Rómában az i. e. 3. századra a polgárok olyan rendszert hoztak létre, amelyben három kormányzási forma – monarchia, arisztokrácia, demokrácia – egyesült az állam igazgatására. Az i. e. 2. században élt görög történétíró, Polübiosz szerint a monarchikus elemet két konzul alkotta: évente megválasztott magisztrátusok, akik háborúba vezették a rómaiakat, és vezető pozíciót foglaltak el a szenátusban. Az arisztokrácia maga volt a szenátus, amelyből a kiválasztott vagy korábbi magisztrátusok (kb. 40 férfi) csak egy kis részét alkották a nem megválasztott egésznek (300–600 férfi). A szenátorok terjesztették be a törvényeket, amelyeket nem lehetett megszavazni a nép támogatása nélkül – ez volt a „vegyes alkotmányban” a demokratikus elem.

De amiért a brit államigazgatási rendszer talán a leginkább köszönettel tartozhat Rómának, az a koncepció, hogy ne legyen egyenértékű mindenkinek a szavazata. A római állampolgársággal rendelkező férfiakat (nők nem szavazhattak) „centuria” elnevezésű választócsoportokba osztották; a leggazdagabb társadalmi kisebbségből 98 ilyen alakult, a legszegényebb, ám legnagyobb lélekszámú néposztályból viszont 35; a közepes vagyoni helyzetűek további 60 centuriába sorolódtak, így alakult ki az összesen 193 választói csoport. Az a felfogás, hogy a választásra jogosultság a vagyoni helyzettől is függjön, keményen tartotta magát az elkövetkező évezredben. Angliában csak a 20. században kaptak szavazati jogot a vagyontalan férfiak, majd nem sokkal utánuk a nők is. A 18. században több brit miniszterelnök ült a Lordok Házában, mint az Alsóházban.

A rómaiak vegyes alkotmánya ilyenképpen évszázadokra modellelt kínál például a brit „demokrácia” számára – egy olyan rendszert, amely a társadalmi rangra, a választásokra és a választójogi korlátozásokra támaszkodott.

Shushma Malik az ókortudományok tanára a Roehamptoni Egyetemen

IMPERIALIZMUS

„Az imperializmus politikáját a világbéke ígéretével igazolták”

Hannah Cornwell

A globalizáció új keletű jelenségnek tűnhet. Csakhogy az összekapcsolódó világ, a földrajzi távolságok összezsugorodása és a kisebb-nagyobb embercsoportok közötti kommunikáció felgyorsulása a római imperializmus egyik kiemelkedő teljesítménye. Birodalmak és nagyhatalmak persze már akkor is léteztek, amikor Róma még nem hódította meg az egész

Mediterráneumot. De az eszközök, amelyekkel fenntartotta ezt a birodalmat és kialakította a maga imperialista ideológiáját, nos, azok modellül szolgáltak a későbbi nyugati hatalmaknak a saját imperialista világképük megformálásához. Az imperializmus politikáját a világbéke ígéretével igazolták.

A világbéke római koncepciója – az ún. pax Romana – a Róma és alattvalói közötti hatalmi dinamika kifejeződése volt. A római történétíró, Tacitus e koncepció lényegét Cerialis hadvezérnek a gall vezetőkhöz i. sz. 69-ben intézett beszédében jelentette meg: „Mert sem a népek békéjét fegyverek nélkül, sem a fegyvereket zsold nélkül, sem a zsoldot adók nélkül nem lehet fenntartani.” Itt birodalmi és katonai igazolással kínálják a békét mint a Római Birodalom egyetemes értékét mindazok számára, akik ehhez a birodalomhoz tartoznak. De a békének ára is van: Róma megkövetelte a szükséges hozzájárulásokat, hogy fenntarthassa a katonailag védelmezett, összefonódó világot.

A római birodalmi kormányzás által teremtett stabilitást nem szabad alábecsülni. A South Shieldsben őrzött egyik sírkő latin és palmürai (nyugat-arámi) nyelven őrzi az emléket egy Dél-Britanniából származó, Regina nevű, felszabadított rabnőnek, aki később egy palmürai (szíriai) férfi, Baratesz felesége lett. Már ez az egyetlen tárgyi emlék is érzékelteti, hogy milyen lehetett az identitás, a mobilitás, a befogadás és a sorsközösség a római világban. Annak a birodalomnak a globális vonatkozásai sok hasonlóságot mutatnak a mi modern, kapcsolatokkal átszőtt világunkkal. A világbéke előnyei kétségtelenül fontosak a gazdasági és a társadalmi stabilitás szempontjából. Ugyanakkor azt is észre kell vennünk, hogy Róma miként kreálta meg más világhatalmak számára is a birodalom és a kolonializmus igazolását, aminek legszebb példáit alighanem a 19. századi pax Britannica és a 20. századi pax Americana szemlélteti. És föltehetjük a kérdést, hogy kiknek a békéje is ez.

Hannah Cornwell az ókortörténet tanára a Birminghami Egyetemen és a *Pax and the Politics of Peace: Republic to Principate* (Oxford University Press, 2017) című könyv szerzője

Falfestmény Julia Felix pompeji házában: Gyümölcstál. „A rómaiak kb. 50 féle új ennivalót vittek be a mai Angliába – mondja Erica Rowan. – Egyebek közt almát, körtét, koriandert, édesköményt és diót.”

A South Shields városában talált sírkő másolata. A Britanniából származó rabszolga Reginának állít emléket, aki egy palmúrai (ma Szíria) férfi felesége lett – jól érzékelteti ez a római világ belső mobilitását és befogadókészségét

ÉTEL, ITAL

„Dél-Hispániát, s Észak-Tunézia és -Líbia nagy részét is átalakította az olívaolaj tömeges termelése”

Erica Rowan

A rómaiak számára fontos volt az étel és az ételmszer-ellátás. Rengeteg irodalmi és régészeti bizonyíték van erre, az utalások a szatírákban és a drámákban, a régi tárolóedények és előállítási eszközök maradványai; ezek mind azt bizonyítják, hogy a rómaiak sokat beszéltek az ételről, gondolkoztak róla, kísérleteztek és kereskedtek vele. Az élelem nem

pusztán a létfenntartás miatt volt fontos, hanem a társadalmi rang kimutatásának, az értékek és a hiedelmek kommunikálásának eszközeként is szolgált a hatalmas birodalomban. Ez a hozzáállás, ez az érdeklődés és ez a sokoldalú kulináris vonzódás is hozzájárult a mi modern ételképzeteink kialakulásához – különösen, ami a főzőskor használt hozzávalók választékát illeti.

Az olívaolajat és a bort már a görög világban is ismerték, de a rómaiak voltak azok, akik a termelési módszereiket az egész mediterrán régióban elterjesztették, s a szőlőt is elvitték a természetessége határáig. A mai Spanyolország, Észak-Tunézia és -Líbia egész tájegységei az olívaolaj nagyban előállításának központjává váltak. Észak-Európa meghódítása után azóta is híres borvidékek alakultak ki a mai Németországban, valamint Észak- és Közép-Franciaországban lévő provinciákban.

A rómaiak élénken érdeklődtek az új és az idegen ételek iránt. Amilyen ütemben terjeszkedett a birodalmuk kelet (a mai Görög- és Törökország) és dél (Egyiptom) felé, olyan ütemben bővült a számukra is elérhető ételek és hozzávalók választéka. Néhányukat, például az őszibarackot már a görögök is ismerték, de ezeket is a rómaiak kezdték nagyban termesztetni és terjesztetni Európában és Észak-Afrikában, és beillesztették az étrendjükbe az őszibarackot, a cseresznyét, a csirkét és a borsot. A rómaiak nemcsak Itáliában termesztettek és fogyasztottak sokféle ehető növényt, de az újonnan meghódított területeken is nagy igyekezettel terjesztették őket. Britanniába kb. 50 új ételfajtát vittek be, egyebek közt az almát, a körtét, a koriandert, az édesköményt és a diót. S amikor az i. sz. 5. században elhagyták a provinciát, ezek az ételmszerek itt maradtak – és mindmáig élvezettel fogyasztjuk őket.

Erica Rowan a klasszikus régészet tanára a londoni Royal Holloway Egyetemen, s a *Food and Diet in Republican and Imperial Roman Italy* című, a Bloomsbury kiadásában még az idén megjelenő könyv szerzője

HUMOR

„Az, hogy az ember felfedezi a komédiát a hétköznapi és a mélyebb értelmű szituációkban, az örök, mint maga Róma is”

Carey Fleiner

A humort természetesen nem a rómaiak találták fel, de a szellemességük rányomta a bélyegét az egész modern nyugati kultúrára. Kedvelték például a vicces gúnyneveket – erre érzett rá a Monty Python társulata, amikor 1979-es filmjében, a *Brian életében* az egyik (Graham Chapman által alakított) szereplőnek a „Fikusz Kukisz”, feleségének pedig a „Fortisszima Fingusz” nevet adta. Ezek a vicces nevek már négy évtizede velünk élnek, és beépültek a kultúránkba.

A gúnyneveket már a rómaiak is kedvelték. Az egyébként szép politikai karriert befutott Gnaeus Cornelius Scipióra (a híres afrikai győző Scipio nagybátyjára) ráragasztották az Asina („Szamár”) gúnynevet, miután i. e. 260-ban elszerencsétlenkedte a punok elleni tengeri ütközetet a Lipari-szigeteknél (ám később ennek ellenére ismételen konzullá választották). A legnagyobb római komédiaíró, Plautus tozódott a felsőfokok használatában, amikor olyan nyelvi fordulatokat alkalmazott, mint az „én vagyok a halálnak halálával haltak legholtabbika” (a *Casina* című, i. e. 210 körül írt darabjában).

A komédia arra szolgált, hogy a rómaiak engedjenek kissé szertartásos komolyságukból, és lelazítsanak egy kicsit. Kedvelték az olyan szatirikus túlzásokat is, mint az ünnepelt szerző, Martialis panasza a római utcák zsúfoltságára: ha kinyúl az ablakon, megérintheti a szomszéd ház falát.

A szarkazmus beszívárgott a nagypolitika világába is: a nagy történetíró Tacitus meséli, hogy miután Gnaeus Iulius Agricola római serege legyőzte a keltákat a Graupius-hegyi csatában (valahol a mai Skócia földjén), a vesztesek vezére, római nevén Calgacus a győztesek telhetetlenségét panaszkolta: „Letarolják mezeinket, pusztaságot hagynak a nyomukban, aztán még elvárnák tőlünk, hogy tapsoljunk a békének, amelyet megteremtettek.” A humor gyakorta nem lefordítható, a szellemes utalások elvesznek fordítás közben, és bizonyos poénok csak az eredeti nyelven ülnek. Mi sem lettünk rómaiáv, ám a szellemiségük érintetlenül vészelt át két évezredet, és többek közt tőlük tanultuk meg kifigurázni azokat, akik megkeserítik az életünket.

Carey Fleiner a Winchesteri Egyetem történelemtanára. Legújabb könyve az *A Writer's Guide to Ancient Rome* (Manchester University Press, 2020)

KÉNYELMES OTTHON

„A rómaiak jelentős hatással voltak a kényelmes otthonnal kapcsolatos elvárásainkra”

Daisy Dunn

Csak körül kell néznünk a saját lakásunkban, ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy a rómaiak mi mindennel járultak hozzá a modern élet kialakításához Angliában és másutt is. Ez a mindennapjainkat érintő örökség oly sokrétű, hogy hajlamosak vagyunk természetesen tekinteni. De ves-sünk csak egy pillantást a falon lévő tükörrre vagy a ház alatti betonra, és a római hagyaték jelentősége rögtön láthatóvá válik.

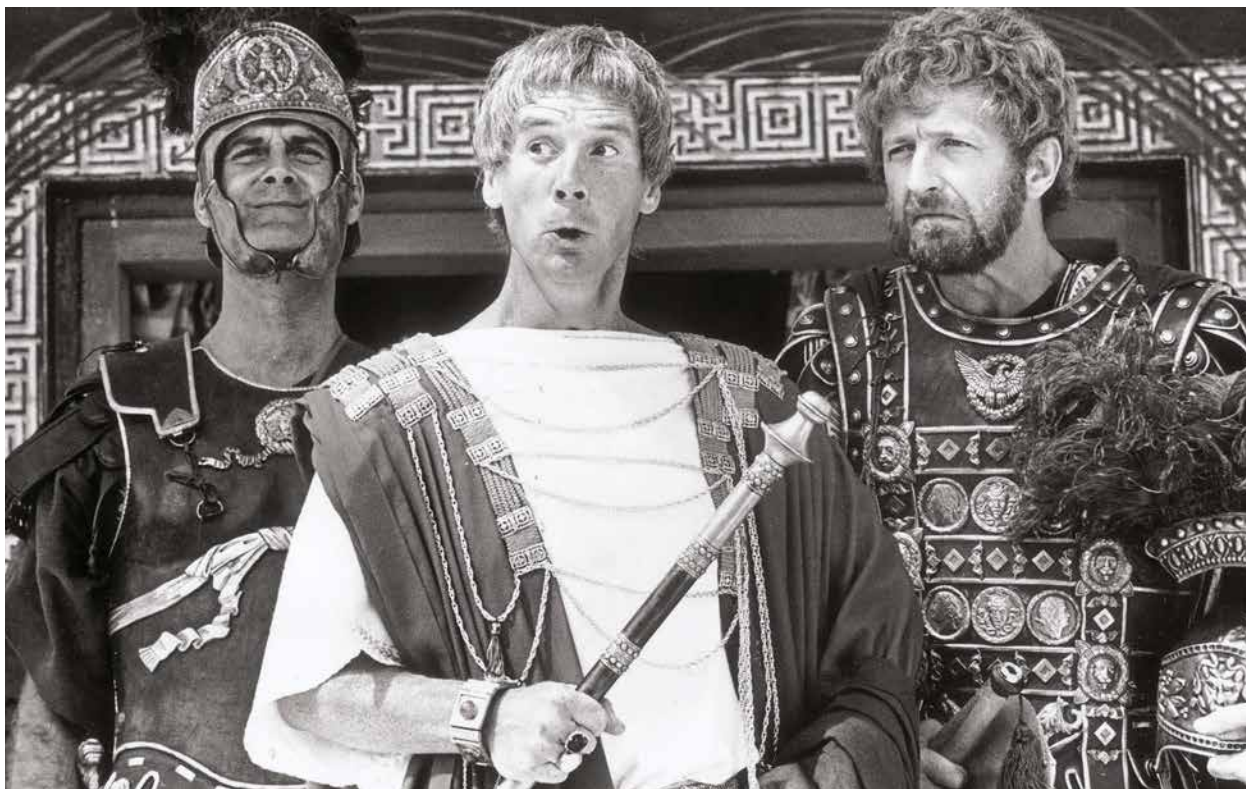
Ételeink távolról sem volnának ilyen változatosak, ha annak idején nem a rómaiak számára készültek volna. Ők ugyanis az akkoriban még viszonylag egyhangú brit étrendet sokféle gyümölcssel és zöldséggel tették színesebbé, egyebek közt júdeai datolyával, indiai borssal, valamint cseresznyével, káposztával, sárgaréppával, spárgával, articsókával, fehértépával és mogoróhagymával. Ételeiket konyhaedényekben készítették, melyek a mieink előképei voltak – alig lehet megkülönböztetni például egy római szűrőedényt annak mai változatától.

A rómaiak az étkezés új kultúráját is meghonosították Britanniában. Gazdag háztulajdonosok az itáliai szenátorokat és előkelőségeket utánozták, s díszes ebédlőket építettek maguknak – *triclinium*okat, bennük három kerevettel, melyeken félkőnyékre dőlve lehetett lakomázni; ilyeneket tártak fel a régészek például Pompeiiben és Herculaneumban is. A padlóikat is pazar mozaikkal rakatták ki; a Nyugat-Sussexben lévő, bignori Római Villában egy egészen káprázatos mozaikpadlót láthatunk.

E padlók alá a rómaiak a padlófűtést egy korai változatát is beépítették. Bignorhoz közel van a fishbourne-i Római Palota, ennek az időszaknak az Egyesült Királyságban talált legnagyobb lakóvillája, melyben a hypocaustum, a padló alatti fűtőtér egyik, műszakilag is tökéletes példánya működött; a padlót cseréposzlopokkal megemelték, hogy a kazánból áradó meleg levegő cirkulálhasson alatta, és fűthesse a fenti szobákat. A vízvezetékeikről is híres rómaiak jelentős hatással voltak a kényelmes otthonnal kapcsolatos elvárásainkra.

A rómaiak még bizonyos házi kedvencek iránt is ébresztettek bennünk vonzalmakat. A nyúl angliai megjelenését általában a normann hódításhoz (11. század) kötik, de Fishbourne-ben tavaly nyúlcsontot találtak, ami azt valószínűsíti, hogy még a rómaiak hozták be ide a házi nyulat. Amit eleinte talán csak kedvencként tartottak, s csak később kezdték a húsáért tenyészteni.

Daisy Dunn történész, újságíró, s egyebek közt az *In The Shadow of Vesuvius: A Life of Pliny* (William Collins, 2019) című könyv szerzője

Poncius Pilátus (Michael Palin) nem érti, hogy John Cleese centurio (balra) miért nevetgél Fikusz Kukisz (Graham Chapman, jobbra) neve hallatán a Monty Python-csoport „*Brian élete*” című filmjében. „Fikusz Kukisz több mint 40 évig volt a kulturális mindennapjaink része – mondja Carey Fleiner –, és köztiszteletnek örvendett.”

Mozaik a görög mitológia egyik jelenetével: Zeusz, sas alakjában elrabolja a trójai ifjú Ganümedészt. A nyugat-sussexi, bignori Római Villa ilyen pazar mozaikjai arról árulkodnak, hogy a britanniai háztulajdonosok is igyekeztek utánozni az itáliai gazdag rómaiak kulturális szokásait.

A nagy kérdés: Mi mindent kaptunk a rómaiaktól?

Római katonák kerékre kötözött keresztényt végeznek ki az Athosz-hegyi (Görögország) Dionüszioi kolostor egyik freskóján. Krisztus keresztre feszítésétől a korai keresztények üldözésén át Constantinus császár keresztény hitre téréséig sokat változott a birodalom viszonyulása a kereszténységhez, s ez kulcsfontosságú volt az egész római világ fejlődése és átalakulása szempontjából, magyarázza Tom Holland.

Herculaneum, i. e. 1. századi freskó: nő íróesszövevel és viasztáblával – ez volt a kódex (a lapozható oldalakkból álló könyv) előzménye. Ez a formátum váltotta föl – az itt egy 15. századi márványszobron látható – Julius Caesar hosszú kézirattekercseit. „A kódex – mondja Catherine Nixey – csak sok évszázaddal később terjedt el, de a hatása óriási jelentőségű volt.”

„A kereszténység az antikvitás legtartósabb öröksége – és indikátora az átalakulásának is”

Tom Holland

Kétlem, hogy Vergilius (i. e. 70–19) *Aeneis*ének megjelenése óta egyetlen nap is eltelt volna úgy, hogy a világban valahol valaki ne olvasta volna ezt a hőskölteményt. Az európaiak – hogy a Caesarok által nem is álmodott kontinenseken letelepedett leszármazottaikat már ne is említsük – sohasem felejtették el Rómát. Történetét állandóan értel-

mezték és átértelmezték a nagy társadalmi és politikai meg-
rázkódások fényében. A nyugat-európai diktátorok Nagy Károlytól Mussoliniig állandóan Augustus (i. e. 30 – i. sz. 14) eredeti, úttörő példájából igyekeztek ötleteket meríteni.

És viszont: az angol, az amerikai és a francia forradalmak tudatosan a Római Köztársaságot tekintették követendő példának. Az ún. újlatin nyelveket ma is beszéljük az egész világon. Római utak, urbanizálódás, jog: ezek mindmáig tartóoszlopai Európára nagyobbik részén a társadalom egész szerkezetének. Nem véletlenül jön maga a „civilizáció” szó is a latinból.

A hasonlóság azonban félrevezető is lehet. A római világ annyira hasonlatosnak tűnik a miénkhez, hogy könnyen túlbecsülhetjük, a ténylegesnél sokkal szorosabbaknak vélhetjük ezeket az összefüggéseket. Bennünket két nagy történelmi meg-
rázkódás hatása választotta le a Caesarok birodalmáról. Az első és legnyilvánvalóbb a birodalom nyugati felének végérvényes elszakadása volt. Ennek hatását jól mutatja, hogy nyugaton még ma is ösztönösen érti mindenki, mi is az a birodalom. Ami felemelkedik, annak el is kell buknia. Ezt a legtöbb ember szinte fizikai érvényű törvényszerűségnek véli a geopolitikában is. Minden, valaha is nagyhatalmi státusra emelkedett nyugati országnak a saját halandósága tudatával kell élnie.

A második – kevésbé feltűnő, de hatásaiban még mélyrehatóbb – meg-
rázkódást a kereszténység előretörése jelentette. Ez a római fészekben kikelt kakukkfőka a klasszikus antikvitás legtartósabb öröksége, s egyben indikátora is a teljes átalakulásának. Hogy az ókori Róma miként formálta át a mai világot, az – a kereszténységre jellemző paradox módon – nem a birodalom nagy kulturális és politikai vívmányaira vezethető vissza, hanem arra, hogy egyik provinciájában halálra kínzott egy történelmileg homályos, ottani valakit.

Tom Holland író és műsorvezető. Egyik sikeres könyve a *Rubicon: The Triumph and Tragedy of the Roman Republic* (Little, Brown, 2003)

„A kódexet a könyvkészítés nyomtatás előtti legfontosabb találmányaként értékelték”

Catherine Nixey

Mennyire tetszik önnek ez a cikk? Nagyon? Vagy talán (belegondolni is rossz) unja már az ókori Rómát. S éppen azon gondolkodik, hogy lapozni kellene, mert a következő oldalon majd egy érdekesebb, hozzánk közelebb, számunkra fontosabb korszak várja – például a viktoriánusok, vagy Eduárdék. Az ujjával talán már el is indult lefelé ezen a hasábon a lap jobb

alsó sarka felé, hogy lapozzon egyet.

De akkor álljon csak meg egy pillanatra. Mert amit olvasás közben most csinálni készül, ahhoz egyetlen más történelmi korszak sem áll oly közel, mint éppen a római. Ugyanis ez a végtelenül egyszerű kézmozdulat, a lapozás az egyik legfontosabb, ám méltatlanul elfeledett öröksége-ajándéka ennek a birodalomnak. Amikor ugyanis ön lapoz egyet, akkor olyan mozdulatot hajt végre, amely ma nem létezhetne a rómaiak konstrukciós találmányuk nélkül.

És, mint Róma történetében oly sokszor, a hagyomány szerint ezt is Julius Caesar indította el. Aki arról híres, hogy mindent felosztott. Ismert művében leírja, hogyan darabolta három részre Galliát, s aztán megosztotta a római államot is egy véres polgárháborúval. És emlékeznünk kell rá egy vértelen, de annál nagyobb jelentőségű „szabdálás” miatt is. A korábbi hadvezérek még megszakítás nélkül írtak a papírtekercsekre – Caesar viszont felszabdalta a tekercseket, és egybefűzte az így kapott lapokat. S ezzel, ahogy Suetonius is leírja, „úgy látszik, levelet először ő hajtogatott össze laponként, napló formájában”.

Egyszerű újítás volt ez – előfutára az iskolás gyerekek által használt viasztábla lehetett –, hatása azonban óriási jelentőségű. Az irattekercek hosszúak voltak (idősb Plinius 6–8 métereket említ), veszélyes volt le-föl tekergetni őket. A „kódex” viszont, ahogy a könyvfórmátumot elnevezték, lehetővé tette, hogy az olvasó bármelyik részhez könnyen-gyorsan hozzáférjen. Évszázadok kellettek, hogy igazán divatba jöjjön, de a hatása óriási volt.

A kódexet, minden túlzás nélkül, a könyvkészítés nyomtatás előtti legfontosabb találmányaként értékelték. Szó szerint megnyitotta az ismereteket az olvasók előtt, és évszázadokkal később, lám, még mindig lehetővé teszi önök számára is a lapoztatást. Ami nagyon is üdvözlendő ténykedés. 🌐

Catherine Nixey újságíró és klasszika-filológus, a *The Darkening Age: The Christian Destruction of the Classical World* (Macmillan, 2017) című könyv szerzője